

Pagrindinės EU vertybės: Demokratija, teisinė valstybė ir žmogaus teisės

Įvadas

Europos Sąjunga grindžiama bendru įsipareigojimu **demokratijai, teisei valstybei ir žmogaus teisėms**. Visi šie principai įtvirtinti **Europos Sąjungos sutarties 2 straipsnyje** bei daugelyje kitų ES dokumentų. Šios vertybės užtikrina, kad vyriausybės būtų atskaitingos, įstatymai taikomi teisingai, o kiekvieno žmogaus pagrindinės laisvės – ginamos. Jos sudaro ES veikimo pagrindą – nuo sprendimų priėmimo iki santykių tarp valstybių narių ir jų piliečių.

Tokios vertybės kaip **demokratija, teisinė valstybė ir žmogaus teisės** yra esminė **ES tapatybės dalis**. Šie trys principai palaiko pasitikėjimą tarp piliečių ir institucijų, skatina **taiką, stabilumą ir teisingumą visoje Europoje**. Tai nėra tik abstraktūs idealai – tai **praktiniai įsipareigojimai, formuojantys kasdienį gyvenimą ES**: nuo to, kaip renkami vadovai, iki to, kaip teismuose ginamos žmogaus teisės.

Demokratija užtikrina, kad piliečiai turėtų **balsą** formuojant Sąjungos ateitį – per **laisvus ir sąžiningus rinkimus, viešas diskusijas ir skaidrų sprendimų priėmimą**. **Teisinė valstybė** garantuoja, kad visi žmonės ir institucijos paklūsta tiems patiems įstatymams, taip užkertant kelią valdžios piktnaudžiavimui ir užtikrinant teisingumą visiems. **Žmogaus teisės** saugo **asmens orumą ir laisvę** – nuo diskriminacijos apsaugos iki žodžio laisvės bei socialinių ir ekonominių teisių užtikrinimo. Galiausiai, šių trijų pamatinių vertybių supratimas yra būtinas norint suvokti, **kaip veikia ES ir kodėl ji egzistuoja**.

Pagrindinės sąvokos ir apibrėžimai

- ◆ **Demokratija:** Valdymo sistema, kurioje valdžia priklauso žmonėms – jie ją vykdo tiesiogiai arba per išrinktus atstovus.

- ◆ **Teisinė valstybė:** Principas, pagal kurį visi asmenys ir institucijos, įskaitant vyriausybes, yra atsakingi pagal įstatymus, kurie taikomi ir vykdomi teisingai.
- ◆ **Žmogaus teisės:** Pagrindinės teisės ir laisvės, būdingos kiekvienam žmogui, tokios kaip žodžio laisvė, lygybė, privatumas ir apsauga nuo diskriminacijos.
- ◆ **Pagrindinės teisės:** Konkrečios teisės, saugomos pagal ES teisę, apimančios socialines, ekonomines ir politines teises.
- ◆ **Lygybė ir nediskriminavimas:** Principai, užtikrinantys, kad visi žmonės būtų traktuojami vienodai ir teisingai, nepriklausomai nuo lyties, tautybės, religijos, negalios ar kitos padėties.
- ◆ **Atskaitomybė ir skaidrumas:** Institucijų pareiga paaiškinti savo sprendimus ir sudaryti galimybę visuomenei juos vertinti.
- ◆ **Europos Sąjungos sutartis (ESS):** Viena iš dviejų pagrindinių ES sutarčių. 2 straipsnyje aiškiai nurodoma, kad ES grindžiama pagarba žmogaus orumui, laisvei, demokratijai, lygybei, teisei valstybei ir žmogaus teisėms. 7 straipsnis leidžia imtis veiksmų prieš valstybes nares, pažeidžiančias šias vertybes (pvz., teisinės valstybės ginčai).
- ◆ **Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV):** Nustato ES politikos kryptis ir veikimo taisykles. Apibrėžia demokratinio valdymo procedūras, pagrindinių teisių apsaugą ir vidaus rinkos veikimą, grindžiamą teisingumu bei lygybe.
- ◆ **Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija:** Vienas dokumentas, apjungiantis asmenines, pilietines, politines, ekonomines ir socialines teises ES piliečiams ir gyventojams. Užtikrina pagrindinių laisvių, darbuotojų teisių, vartotojų apsaugos, lygybės ir duomenų apsaugos (8 straipsnis) įgyvendinimą.
- ◆ **Europos žmogaus teisių konvencija (EŽTK):** Europos Tarybos sutartis, prie kurios yra prisijungusios visos ES valstybės narės. Ji saugo pilietines ir politines teises (pvz., teisę į teisingą teismą, žodžio laisvę). ES siekia prisijungti prie EŽTK, kad sustiprintų žmogaus teisių apsaugą.

Realūs pavyzdžiai

◆ Teisinės valstybės principo gynība – Lenkija ir Vengrija

ES pradėjo 7 straipsnio procedūras prieš Lenkiją ir Vengriją, išreiškusi susirūpinimą dėl teismų nepriklausomumo bei grėsmių demokratinei valdžiai pusiausvyrai. Šios procedūros lėmė nuolatinę ES stebėseną, bylas teismuose ir finansavimo sąlygų taikymą, susietą su teisinės valstybės principų laikymusi. Tai parodė, kaip ES veikia gindama demokratinius principus ir teismų nepriklausomumą, kai valstybės narės nevykdo savo įsipareigojimų.

◆ Demokratijos stiprinimas – Europos piliečių iniciatyva

2012 m. visoje ES buvo surinkta 1,8 milijono parašų, raginančių pripažinti vandenį visuomenine gėrybe, o ne komerciniu produktu – iniciatyvoje „Right2Water“. Ši iniciatyva turėjo įtakos ES politikai dėl vandens valdymo ir prieigos prie švaraus vandens. Tai parodė tiesioginį piliečių dalyvavimą ES politikos formavime ir demokratinį įsitraukimą už rinkimų ribų.

◆ Laisvos žiniasklaidos ir pilietinės erdvės stiprinimas – ES atsakas į dezinformaciją

Europos demokratijos veiksmų planas siekia kovoti su dezinformacija, remti laisvą žurnalistiką ir apsaugoti rinkimų vientisumą. ES finansuoja faktų tikrinimo tinklus ir nepriklausomą žiniasklaidą šalyse, kuriose spaudžiama laisvai žodžio raiškai (pvz., Vengrijoje, Bulgarijoje). Ši veikla padeda apsaugoti demokratines diskusijas ir piliečių teisę į patikimą informaciją.

◆ Humanitarinės vertybės veiksmė – ES parama Ukrainai

Po Rusijos invazijos į Ukrainą ES aktyvavo Laikinosios apsaugos direktyvą, suteikusią Ukrainos pabėgėliams teisę gyventi, dirbti ir naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis visose ES šalyse. Tai aiškus žmogaus teisių, solidarumo ir ES įsipareigojimo ginti karo paveiktus žmones pavyzdys.

◆ Lygybė ir nediskriminavimas – LGBTIQ laisvė

Kai kurios Lenkijos savivaldybės buvo pasiskelbusios „LGBT be zonomis“. Reaguodamas į tai, Europos Parlamentas paskelbė visą ES – LGBTIQ laisvės zona, taip pabrėždamas ES įsipareigojimą lygybei ir nediskriminavimui.

Duomenys ir statistika

◆ Teisinės valstybės principas

Remiantis **Eurobarometro** bei “**Enlargement**” duomenimis, maždaug 72% europiečių mano, kad Europos Sąjunga atlieka svarbų vaidmenį padėdama užtikrinti teisinės valstybės principo laikymąsi jų šalyse. 89 % teigia, kad jiems svarbu, jog visos ES valstybės narės gerbtų pagrindines ES vertybes, įskaitant pagrindines teises, teisinės valstybės principą ir demokratiją. Tuo pat metu 86 % respondentų sutinka, jog jiems svarbu, kad žiniasklaida ir pilietinės visuomenės organizacijos visose ES valstybėse narėse galėtų veikti laisvai ir be spaudimo, net jei jos išreiškia kritiką. Be to, 53 % europiečių nurodo, kad jaučiasi pakankamai informuoti apie teisinės valstybės principą.

◆ Dalyvavimas politiniame gyvenime

Remiantis **Eurobarometro** duomenimis, 67 % ES piliečių dalyvauja vietos, nacionaliniuose arba Europos Parlamento rinkimuose, rodo stiprų pilietinį įsitraukimą. Beveik kas penktas respondentas (19 %) teigia dalyvaujantis savanoriškoje veikloje ar bendruomeniniuose projektuose. Maždaug vienas iš dešimties ES piliečių nurodo esantis įsitraukęs į nevyriausybines organizacijas ar pilietinės visuomenės iniciatyvas (10 %) arba į profesines sąjungas, politinius judėjimus ar partijas (9 %).

◆ Informuotumas

Eurobarometro tyrimuose minima, kad virš 60% of apklaustųjų teigia, kad yra susipažinę su įvairiais ES teisės aktais, susijusiais su teisingumu, teisėmis ir vertybėmis, didžiausias informuotumas fiksuojamas dėl: ES piliečių ir jų šeimų teisės laisvai gyventi bet kurioje ES šalyje (77 %), lygiateisiškumo darbe ir profesinėje veikloje, nepriklausomai nuo religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus ar seksualinės orientacijos (74 %), bei ES Bendrojo duomenų apsaugos reglamento (BDAR) ir sprendimo, kuriuo tam tikros rasizmo ir ksenofobijos formos bei išraiškos baudžiamos pagal baudžiamąją teisę (abi po 72 %). Nors dauguma ES piliečių yra girdėję apie šiuos teisės aktus, maždaug trečdalis jų žino tik iš dalies ir neturi tikro supratimo, ką šie teisės aktai reiškia.

Iššūkiai ir diskusijos

◆ Teisinės valstybės principo silpnėjimas

Kai kurios valstybės narės, tokios kaip Lenkija ar Vengrija, buvo kaltinamos teismų nepriklausomumo pažeidimu, žiniasklaidos laisvės ribojimu ir valdymo pusiausvyros silpninimu. Ši diskusija kelia klausimą, kiek toli ES gali kištis į suverenių valstybių vidaus valdymą.

◆ Demokratijos spraga ir piliečių įsitraukimas

Kai kurie piliečiai jaučia atskirtį nuo ES institucijų ir mano, kad ES sprendimų priėmimas yra per daug tolimas arba sudėtingas. Todėl Europos piliečių iniciatyva leidžia piliečiams tiesiogiai siūlyti teisės aktus. Tuo pat metu ES institucijos plečia internetines konsultacijas ir investuoja į ES švietimą.

◆ Žmogaus teisės spaudimo akivaizdoje

Šios problemos apima migrantų ir prieglobsčio prašytojų traktavimą, neapykantos kalbos plitimą, diskriminaciją prieš mažumas ir skaitmeninių teisių klausimus. Tuo pat metu kai kurios valstybės narės pabrėžia nacionalinę suverenitetą jautrioje srityse, sukeldamos įtampą su visos ES mastu taikomomis žmogaus teisių normomis.

◆ Išorinis spaudimas bei globalūs iššūkiai

Autoritarinių valstybių įtaka pasireiškia dezinformacijos sklaida, politinių partijų finansavimu arba demokratinių normų silpninimu. Tai kelia naujų dileminių klausimų dėl santykių su šalimis, kaltinamomis žmogaus teisių pažeidimais, pavyzdžiui, vykdančioms prekybą su Kinija ar Rusija.

Papildoma literatūra ir šaltiniai

- ✦ European Parliament. (2021). *EU values explained in one minute*. <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20210325STO00802/eu-values-explained-in-one-minute>
- ✦ European Union. (2012). *Charter of Fundamental Rights of the European Union*. Official Journal of the European Union, C 326, 391–407. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT>

- ✦ Chopin, T., & Macek, L. (2022). *European values: Clearer debate for a more effective fight* (Policy Paper No. 275). Institut Jacques Delors.
<https://www.scribd.com/document/687290940/PP275-European-values-clearer-debate-for-a-more-effective-fight-Chopin-Macek-EN>
- ✦ De Ruyt, J. (2024). *The EU rule of law mechanisms – a basis of EU identity*. Egmont Institute. Egmont Institute. <https://www.egmontinstitute.be/the-eu-rule-of-law-mechanisms-a-basis-of-eu-identity/>
- ✦ EU@School project. (2023). *Module 5 - EU Values and EU Citizenship*.
<https://www.euatschool.eu/module5>
- ✦ European Parliamentary Research Service. (2020). An EU mechanism on democracy, the rule of law and fundamental rights. In *European Added Value Assessment*. (Report PE 654.186). <https://doi.org/10.2861/376199>
- ✦ Council of Europe. (2023). *Compass: Manual for human rights education with young people* (2023 ed.). <https://rm.coe.int/compass-2023-eng-final-web/1680af992c>
- ✦ Office of the High Commissioner for Human Rights. (n.d.) *Human rights of Youth*.
<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Youth/YouthrightsbriefingOHCHR.pdf>
- ✦ FRAME collaborative project. (2021). *Deliverable 3.2: EU Human rights, democracy and rule of law: from concepts to practice*.
https://gmr.lbg.ac.at/wp-content/uploads/sites/12/2021/09/deliverable-3.2_eu_human_rights_democracy_and_rule_of_law_.pdf
- ✦ Coman, R. (2022). *The politics of the rule of law in the EU polity: Actors, tools and challenges*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-97367-4>
- ✦ Shaelou, S. L., & Razmetaeva, Y. (2024). Challenges to Fundamental Human Rights in the age of Artificial Intelligence Systems: shaping the digital legal order while upholding Rule of Law principles and European values. *ERA Forum*, 24(4), 567–587. <https://doi.org/10.1007/s12027-023-00777-2>

- ✦ Gora, A., & De Wilde, P. (2020b). The essence of democratic backsliding in the European Union: deliberation and rule of law. *Journal of European Public Policy*, 29(3), 342–362.

<https://doi.org/10.1080/13501763.2020.1855465>

Vaizdo įrašai

- ✦ EPP Group. (2023b, April 6). *The Rule of Law: Core values of the EU*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=bvQxDVnuCO4>
- ✦ EVTA - European Vocational Training Association. (2024, September 10). *Your rights and responsibilities as an EU citizen*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=qjCyCPpyRWQ>
- ✦ European Parliament Strasbourg - Euroscola. (2023, August 14). *What are EU values ?* YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=o8UwJO0VyLg>
- ✦ European Parliament. (2021, March 19). *What are EU values?* YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=Fh4uX_Grxrg
- ✦ Human Rights Watch. (2019, May 15). *When you think European elections, think human rights!* YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=eutUUP4Cw6E>
- ✦ European Parliamentary Research Service. (2019, January 10). *Human rights [Policy Podcast]*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=k5GML3_XW30

Visi šaltiniai peržiūrėti 2025 m. rugsėjo 15 d.

Bendrai finansuoja Europos Sąjunga

Finansuojama Europos Sąjungos lėšomis. Tačiau išreiškiamas požiūris ar nuomonė yra tik autorius (-ių) ir nebūtinai atspindi Europos Sąjungos ar Europos švietimo ir kultūros vykdomosios įstaigos (EACEA) požiūrį ar nuomonę. Nei Europos Sąjunga, nei EACEA negali būti laikoma už juos atsakinga.

Projekto kodas: KA220-YOU-000286883